

Keeleteaduslik elulugu 3

Nimelood: Mari Tammest HelloKitty'ni

Mariko Faster

Võru instituudi onomastikateadur

Nele Karolin Teiva

Tartu ülikooli üldkeeleteaduse eriala magistriastme üliõpilane

Ilona Tragel

Tartu ülikooli üldkeeleteaduse kaasprofessor

Keele-eluloo eelnevates osades mõtlesime keeltele enda lapsepõlves ning uurisime kodukoha murdeid ja kohanimesid. Sel korral jätkame nimede uurimist – juttu tuleb isiku-, looma- ja kasutajanimedest ning lisaks mõtleme nimedele filmides ja kirjanduses.

Isikunimed

Eesnimed

Sarnaselt kohanimedega saad uurida ka isikunimesid. Isikunimi nagu kohanimigi on sõna või sõnaühend, mis viitab isikule, olendile, asjale vmt üksikobjektina või oma liigi esindajana. Kui üldiselt on sõnade omadus see, et nad näitavad teiste samalaadsete objektide või muuga kokkukuuluvust, sarnasust vmt, siis nime funktsioon on eristada üksikut teistest samalaadsetest objektidest. Näiteks sõna *sõber* viitab sellele, et see isik kuulub sellisesse kategooriasse, millel on mingisugused sarnased omadused (teatud lähedane suhe kõnelejaga), sõbra nime nimetades aga viidatakse just ühele konkreetsele indiviidile.

Lisaks sellele erinevad nimed üldkeele sõnadest selle poolest, et nimed ei tähenda seda, mida nad tähendavad (kui nt nime etümoloogia on läbipaistev): õpetaja Tamm ei ole tamm, meie endine president Ilves ei ole ilves, naine nimega Mari ei ole mari, mees nimega Kalju ei ole kalju jne. Suurtäht on kirjutatud keele üks viise eristada nime harilikust sõnast.

Eesnimede soovituslikud allikad

- Rajandi, Edgar 1966. Raamat nimedest. Tallinn: Eesti Raamat.
- Hussar, Annika 2001. Eestlaste XX sajandi nime-mood. – Oma Keel 1, 28–33. https://www.emakee-leselts.ee/omakeel/2001_1/OK_2001-1_04.pdf
- Pärsik, Liisi 2012. Eestlaste eesnimede ajalis-ruumilised muutused 19. sajandi II poolel. Magistritöö. Geograafia osakond. Tartu: Tartu Ülikool. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/39456/parsik_ma_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Pae, Taavi 2020. „Meil oli Mihkel Mehka ja ta naise nimi Hipp“ – Hargla kihelkonna tunnuslikest eesnimedest. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri 11 (1), 131–146. <http://ojs.utlib.ee/index.php/jeful/article/view/jeful.2020.11.1.06/11548>
- Statistikaamet: eesnimede statistika. <https://www.stat.ee/nimed/>

Tuleb meeles pidada, et eesnimi viitab konkreetsele indiviidile, aga perekonnanimel on kollektiivne objekt, nt perekond, osa perekonnast, kogu suguvõsa vm. Esineb aga ka olukordi, kus perekonnanimi viitab ainult ühele isikule, nt sõjaväes, kus sõdureid on tavaks kutsuda ainult perekonnanimega.

Neile teadmistele tuginedes saad ise oma ja lähedaste või sõprade ees- ja perekonnanimede päritolu (etümoloo­giat) uurida, et saada teada, mida nimed tähendavad ja kust need tulevad.

Eesnimede päritolu on sageli keeruline selgitada, sest paljud eesnimed on väga vanad ja nende päritolu pole selge. Eesnimede tähenduse selgitamisel on abiks nimeleksikonid, eriti rahvusvahelise levikuga nimede puhul. Lisaks nime päritolule ja tähendusele saad kirjeldada ka nende struktuuri.

Võid vanematelt uurida oma eesnime saamis­lugu. Saad uurida, kuidas su vanemate või vanavanemate eesnimed peegeldavad aega, millal nad selle nime said ja kas selle nime panek lastele oli sel ajal levinud (vt Hussar 2001; statistikaameti eesnimede statistika lehekülj). Kas nimevalikul oli eeskujusid? Näiteks eesnime *Kalmer* panek lastele kasvas hüppeliselt 60 aastat tagasi, kui telediktori ja lauljana sai tuntuks Kalmer Tennosaar. Vanuserühmas 0–4 seda nime tänapäeval enam ei esine. (<https://www.stat.ee/nimed/kalmer>)

Perekonnanimed

Perekonnanimede panek algas Liivimaal – esimesed perekonnanimed pandi 1809. aastal Kanepi kihelkonnas. Eestimaal oli perekonnanimede panek mõnikümmend aastat hilisem. Põhiline osa perekonnanimesid pandi 1920.–1830. aastatel, kuid 1855. aastal tekkis suur hulk perekonnanimesid veel Võnnus. 1921. aastal said endale perekonnanimed setud ja Narva-taguse ala elanikud. Perekonnanimed pandi mõisates, mõnikord

olid nimeandjateks ka pastorid ning paljude nimepanekute kohta on olemas arhiividokumendid, mis teeb perekonnanimede uurimise lihtsamaks. Mõnes piirkonnas tekitab raskusi see, et mõis ja kirik andsid samale perele erinevad perekonnanimed. Kuigi perekonnanimede panekust pole palju aega möödunud, võib mitmete perekonnanimede tähendus ja andmise motiiv jääda ikkagi selgusetuks. Suure muutuse tõi kaasa nimede eestistamine, mis toimus põhiliselt 1930. aastatel. Eestistamine tähendab seda, et paljud halvakõlalised, imelikud, võõrmõjulised või muul moel vastumeelsed perekonnanimed vahetati välja ilusamate eestikeelsete vastu. Uue perekonnanime valimiseks oli välja antud spetsiaalseid soovituslikke raamatuid.

Perekonnanimesid uurima asudes selgita Onomastika-andmebaasi järgi välja, millises mõisas sinu esivanematele perekonnanimi anti. Mille järgi see pandi? Kas selles mõisas on perekonnanimede panekul eelistatud mõnda teemat (nt puud, linnud, piiblist võetud nimed, saksa keele sõnad perekonnanimedeks, eesti ja saksa sõnu hübriidset liitvad perekonnanimed, talunimedest saadud perekonnanimed jms) või jälgitud mõnda mustrit (nt ühele tüvele on lisatud eri liiteid)? Kas sinu perekonnas räägitakse mõnda pärimuslikku lugu nimepanekust? Kas sinu peres ja suguvõsas on perekonnanimesid eestistatud? Kus ja millal? Kui on, siis milline oli perekonnanimi varem? Kas on teada, miks selline muutus tehti, kes ja mis põhjusel oli selle algatajaks?

Kuigi üldiselt soovitatakse perekonnanimesid käänata nagu harilikke sõnu ja tavaliselt nii ka tehakse, on siiski sagedased juhud, kui nii ei tehta. Rahvapärane käänamine (eriti Lõuna-Eestis) võib erineda n-ö soovituslikust pruugist, kuid eri käänamisel võib olla ka etümoloogiline põhjus. Näiteks perekonnanime *Kallas* käänatakse harilikult *Kalda*, kui see pärineb sõnast *kallas*. Kui see pärineb aga unustatud eesnimest *Kallas*, käänatakse *Kallase*. Erinevad pruugid on ajapikku muidugi segunenud, kuid rahva mälu ulatub mõnel juhul sajandite taha. Näiteks räägime ERRi telereporterist Ragnar Kondist, kuid selle suguvõsa juurte juures Saru külas Võrumaal käänatakse nime *Kond* : *Konnu* ja

Perekonnanimede soovituslikud allikad

- Puss, Fred 2016. Perekonnanimede uurimise piirkondlikke eripärasid. – Oma Keel 1, 30–38. http://www.emakeeleselts.ee/oma-keel/2016_1/04.pdf
- Aadu Musta koostatud perekonnanimede andmebaas Onomastika. <https://www.ra.ee/apps/onomastika/> (saab uurida perekonnanimede panemise kohti ja eestistamise juhtumeid)

kõneldakse Ragnar Konnust. Siinjuures kääntakse nime nagu harilikku sõna, sest kohalikus võru keeles tähendab sõna *kond* : *konnu* jõeäärset heinamaad, kuid see tähendus pole teada kirjakeele rääkijatele. Kuidas sinu suguvõsa perekonnanimesid kääntakse? Kui saad ja oskad, võid sugulaste küsitlemise teel välja selgitada, miks mõnda perekonnanime kääntakse nii, nagu kääntakse. Kas see erineb sõna käänamisest? Kas perekonnanime käänamine sõltub mõnest situatsioonist?

NÄIDE üliõpilase M tööst

Minu vanaema neiupõlve nimi oli *Sarnit*. See nimi on pärit Liivimaa kubermangust, Võru maakonnast ja Vastseliina kihelkonnast (Aadu Musta koostatud perekonnanimede andmebaas). 1930. aastal toimunud nimede eestistamise käigus aga muutis mu vanaema pere seda nime. *Sarnit* muudeti *Saarmeks* aastal 1936 (Aadu Musta koostatud perekonnanimede andmebaas).

Kommentaariks: Perekonnanimi Saarme esineb soovitusnimestikus „Eesti nimi. Valik uusi perekonnanimesid“ (Tartu 1935: 85) ja on võetud valmisnimega sealt. Soovitusnimestikes soovitati uuteks nimedeks võtta just loodusega seotud sõnu või ka kohanimed jms. Vana perekonnanimi *Sarnit* anti tõenäoliselt *Saarnitta* (praegu Saarde küla Vastseliina kihelkonnas) küla järgi.

Hüüdnimed

Hüüdnimi on inimese mitteametlik lisanimi. See võib olla inimest mingit moodi kirjeldav, ent see võib olla mugandatud ka inimese ees- või perekonnanimest. Hüüdnime kasutatakse peamiselt suuliselt ning selle teke võib olla juhuslik. Tavaliselt on hüüdnimed tuntud kitsas ringis (nt pere, sõbrad, spordirühm), ent avaliku elu tegelaste või muidu silmapaistvate inimeste nimed võivad saada laiemaltki tuntuks, nt ajakirjanik Priit Kuuske tuntakse ka hüüdnimega *Wend* ning tema venda hüüdnimega *Wenna vend*. Hüüdnimi võib olla antud heal või halval eesmärgil. Mõnikord antakse hüüdnimi selja taga kellestki rääkides, eriti näiteks koolides ebaseeldivatele õpetajatele, näiteks käsitööõpetaja *Varras*, ajalooõpetaja *Muumia*. Selja taga antakse nimi ka kellelegi, kellest on vaja rääkida, kuid kelle nime ei tea või ei saa küsida, näiteks kaksikud, keda nähti tihti aknast ja kes kandsid käes punaseid liulaudu, said nimeks *Õunakesed*.

Kas sul, mõnel su pereliikmel või sugulasel on hüüdnimi? Või on mõnel su sõbral huvitav hüüdnimi, mille kohta oled alati mõelnud, miks see just selline on? Või vastupidi, sa tead mõne sellise hüüdnime saamislugu? Kas sa tead kedagi, kellele meeldis väga teistele hüüdnimesid anda ja miks ta nii tegi? Milliseid hüüdnimesid sinu tutvusringkonnas tarvitatakse, miks ja kuidas need tekkinud on? Kas hüüdnimed on aja jooksul muutunud ja mis on selle põhjuseks? Milline on hüüdnimede struktuur ja kirja pilt, tähendus ja kasutus? Kuidas on hüüdnimed moodustatud (kas need on mugandatud ametlikust ees- või perekonnanimest või on tekkinud täiesti uus nimi)? Kes ja millises situatsioonis hüüdnimesid kasutavad või on kasutanud? Kuidas inimesed hüüdnimesse suhtuvad? Kas esineb erinevusi vanuse lõikes?

NÄIDE üliõpilase L tööst

Väiksena kutsus mu vanem õde mind Liispetiks – tegu on sekundaarse ehk eesnimest tuletatud hüüdnimega, täites ühtlasi hellitusnime funktsiooni (Hussar, Faster 2016: 110–124). Nii nagu minu enda näitegi puhul, võivad hüüdnimed nime hoopiski pikendada, kui pole oluline lühendamise taotletud kiirem ja ladusam suhtlus (Hussar, Faster 2016: 120). Isa kutsus mind Liiva Liisaks vihjena elukohale, sest meie kodu kutsuti kunagi Liiva taluks. Sel puhul on Liiva talunimena lisanimi, mis näiteks oli Eestis levinud 19. sajandi alguses enne perekonnanimede kasutuselevõttu (Hussar, Faster 2016: 111).

Kasutajanimed

Tänapäeva digimaailmas on omaette staatuses igasugused kasutajanimed. Nende uurimine algas juba siis, kui Internet loodi, kuigi suurema hoo on see sisse saanud alles sel sajandil. Meie põhjanaabritel on veebi kasutajanimedest valminud doktoritöö (Hämäläinen 2019), millest saab tausta, et enda ja miks mitte ka oma lähedaste ja veebimaailma kaaslaste kasutajanimed uurida ning tõlgendada. Kasutajanimi erineb isiku

Hüüdnimede soovituslik allikas

- Hussar, Annika, Mariko Faster 2016. Eestlaste hüüdnimedest. – Emakeele Seltsi aastaraamat. Toim Mati Erelt. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 110–134. http://vana.kirj.ee/public/ESA/2015/esa_61_2015_110_134.pdf

Kasutajanimede soovituslik allikas

- Hämäläinen, Lasse 2019. Nimet verkossa. Tutkimus verkkoyhteisöjen käyttäjänimistä ja virtuaalisen minigolfpelin radannimistä. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/301762/NIMETVER.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

muudest nimedest selle poolest, et inimene võtab selle endale ise. Võrdluseks: eesnime annavad vanemad, hüüdnime tavaliselt sõbrad, perekonnanimi pärandub põlvest põlve.

Erilisi kokkulepitud reegleid kasutajanime võtmisel pole, kuid nimi peab olema ühe platvormi või mängukeskkonna raames unikaalne (samanimelisust ei tohi esineda, vrd korduvad ees- ja perekonnanimed eri isikutel). Mõnes keskkonnas pole lubatud ropud sõnad; lubatud on numbrid, alakriipsud, muud kirjavahemärgid ja sümbolid nime osana. Kasutajanimedes võib leiduda viiteid inimese soo, identiteedi või käitumismustrite kohta. Uurida võib seda, kas ja miks on ühel kasu-

tajal eri platvormidel või veebilehtedel samad või erinevad kasutajanimed? Milliseid kirjavahemärke need sisaldavad? Kas nimed seostuvad isiku ametliku nimega? Millistest sõnaliikidest kasutajanimed koosnevad? Kas ja kuidas need seostuvad popkultuuriga? Millises keeles on kasutajanimed? Kas ja kuidas on kasutajanimed aja jooksul muutunud?

Kõige harilikumad kasutajanimed on eesnimed. Mõnikord lisatakse eesnimetele täiend, mis viitab mõnele avaliku elu tegelasele, nt *C 7 Ronaldo* (jalgpallur Cristiano Ronaldo mängijainumber). Tihti võib kasutajanimedes leida viiteid popkultuurile, nt *frodo7*, *HelloKitty*; soole, nt *Mr-Lonely* või käitumistavadele, nt *smokew33d*. Enamasti on nimed omakeelsed, kuid inglise keel on samuti väga sage. Keeles tavalised nimisõnad ja isegi tegusõnad, aga ka suvalised häälikujärjendid esinevad kasutajanimedes üsna tihti. Kirjapilt on üsna kirju ja omane veebimaailmale (segiläbi esineb suur ja väiketähti, numbreid, alakriipse, hüüumärke jms). (Hämäläinen 2019: 51–54)

Muud nimed

Loomanimed

Arvatakse, et inimesed panid loomadele nimesid juba sellest ajast peale, kui nad loomi pidama hakkasid. Kõik loomad ei saa nime, näiteks mets- ja kariloomadel (lambad, kanad) üldiselt nimesid pole, kuigi mõni iseäralik

isend võib selle saada. Loomanimesisid on vaja eelkõige inimesel endal, et tal oleks loomaga lihtsam suhelda. Tänapäeval on lemmikloomad sageli pereliikme staatuses.

Nii võidki uurida ka lemmikloomade nimesid. Mille järgi need nimed on valitud? Kas ja kuidas on looma sugu mõjutanud nimevalikut? Kes oli nimepanijaks? Milline on nime struktuur? Kas ja miks on ühel loomal mitu erinevat nime (nt tõukoera kennelnimi ja tema suupärasem hüüdnimi; sama looma eri situatsioonides kasutatavad nimed ja hellitusnimed)?

NÄIDE

Meie peres juhtus selline lugu, et eelmisel sügisel olime hoiukoduks kolmele ema kaotanud alla kuu aja vanusele kassipojale.

Kassipojad said nimeks Karamell, Küpsis ja Äpu. Karamell on kollakas-oranžikas koheva karvaga kass ja tema nime aluseks oli värvi sarnasus vastava toiduaine värviga. Küpsis on pruuni-halli-oranži kirju ja tema tundus lapsele karamelli-šokolaadiküpsise moodi. Lisaks olid nemad kaks tugevamad ja rohkem koos ja nii sobisid neile mõlemale toiduaine nimed. Kolmas kassipoeg oli väga nõrk ja peaaegu ei liikunud ega algul ka söönud. Teda hakati kutsuma Äpuks. Äpu viitab natuke kohmakale ja nõrgakesele ja ühtlasi oli see Leopoldi haledavõitu sõbrakese nimi tuntud lastesaates.

Nimed kirjanduses või filmides

Lisaks reaalsele maailmale ümbritseb meid ka fiktiivne maailm ning need maailmad mõjutavad üksteist. Iga päev on võimalik vaadata mõnda anima- või mängufilmi ning lugeda ilukirjandust. Fiktiivses maailmas tegutsevatel kangelistel on nimed, mis viitavad küll kindlale isikule, kuid neil on ka muid lisatähendusi, näiteks kanda teose üldist eesmärki, lisada teosele kihilisust, rõhutada tegelase spetsiifilisi omadusi jne. Raamatutes või filmides võib esineda nii kohanimesisid, mis on päriselt olemas, kui ka selliseid, mis on välja mõeldud.

Loomanimede soovituslikud allikad

- Faster, Mariko, Hipp Saar 2021. Eestlaste loomanimedest minevikus ja tänapäeval. – Oma Keel 1, 17–25. https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2021/05/MarikoFaster_HippSaar_OK-2021_1.pdf
- Saar, Hipp 2021. Eesti lemmikloomanimed koolipärimuse 2018. aasta kogumisvõistluse andmete põhjal. https://akadeemiake.ee/wp-content/uploads/2021/06/Saar_lemmikloomad.pdf

Ilukirjanduslike nimede soovituslikud allikad

- Lepik, Eva, Ott Heinapuu 2008. Pärinimi kui leitmotiiv: nimi ja pagulus Karl Ristikivi ajalooliste romaanide tsükkis. – Nimetamise strateegiatest eesti kultuuris. Toim Ülle Pärli, Eva Lepik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 187–229.
- Soutkari, Tarja 2000. Nimemüstika ja sõnamäng. Isikunimedest Karl Ristikivi romaanis „Hingede öö“. – Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000. Koost ja toim Jüri Viikberg. (Eesti Keele Instituudi toimetised 7.) Tallinn, 357–361.

Analüüsi, kas ja kuidas on mõni fiktiivse maailma tegelase nimi mõjutanud sinu päriselu. Analüüsi oma lemmikraamatu tegelaste nimesid – miks on autor just sellised nimed välja mõelnud? Kas nimed kannavad mõnd lisatähendust? Kas sellised nimed võivad esineda vaid kirjandusteoses või on neil seos reaalse maailmaga? Kas nimed esinevad ka mõnes teises kirjandusteoses? Kas ja kuidas on teose žanr mõjutanud nimevalikut? Tõlketee puhul võib võrrelda ka erikeelseid nimesid – kas, kuidas ja miks on need samad või muudetud?

NÄITED

Andrus Kivirähki romaanis „Mees, kes teadis ussi-sõnu“ kannab iidne metsarahvas eestlaste mitte-kristlikke nimesid, nt Ülgas, Vootele, Salme, Hiie, Meeme jt. Peategelane Leemet ja ta õde Mall on küll metsarahva esindajad, kuid need nimed on isikunimeuurijate vaatevinklist kristlike nimede

mugandused: Leemet < Clemens ja Mall < Maria. Kirjaniku valikut võib mõista, sest Leemet kõlab siiski lähedaselt Lemmitu ~ Lembitu muinasnimega ja ka Mall ei kõla eriti Maria moodi. Ka tegelikkuses võeti mõned kristlikud nimed eestlaste poolt hästi omaks sellepärast, et nende mugandvormid meenutasid varem olnud isikunimesid. Metsamaailma reetnud ning leiva- ja pudru-sööjaks hakanud Pärtel aga kannab nime, mis on üheselt tulenenud nimest Bartholomeus (< bar Tholomai ‘Tholomai poeg’, mida on heebrea keelde tõlgitud ka kui ‘vagude poeg (= põllumees)’) (Rajandi 1966: 35) ning mille taust on usuga seotud. Hiljem vahetab ta oma nime Peetruseks, mis on otsene vihje apostlile. Nimed Johannes ja Magdalena on samuti rahvusvahelised ning usulise taustaga. Inimahvid Pirre ja Rääk kannavad aga pigem hääliitsustele viitavaid nimesid.

Astrid Reinla populaarse lasteraamatu ning selle põhjal tehtud telelavastuse „Pätku“ kaudu sai tuntuks tegelane, kes saatis korda palju

pahategusid. Tema järgi on nime saanud paljud ulaka käitumisega loomad, eriti kassid. Seriaalis „Kodu keset linna“ oli koer Muska, kelle järgi hakati nimesid panema koertele ja isegi lehmadele.

Keele-eluloo sarja järgmises osas mõtleme keele struktuurile ja märkame keelt enda ümber: kogume andmeid, teeme keeleteaduslikke katseid ja mõtiskleme sõnade tähenduse üle.

OK